

נועם ורצון אס"ף בנדל

- א. השכל והרצון
- ב. שכל ורצון – השפעות הדדיות
- ג. אחדות השכל והרצון
- ד. רצון ויכולת
- ה. שכל, יכולת ורצון באדם
- ו. שכל, יכולת ורצון בהווה
- ז. טיהור הרצון, העונג והעדן
- ח. תשובה ורצון
- ט. רצון פנימי ורצון חיצוני מעשי
- י. קידוש הרצון
- סיום – לחיות חיים רצוניים

א. השכל והרצון

"כל ענין חיים הוא רצון והכרה"¹. שני מוקדים עיקריים הם באדם ובעולם – השכל והרצון, כאשר הרצון הוא עיקרי², והשכל הוא כלי על ידו יוצא הרצון לפועל.

הכח השכלי הוא כח המיוחד לאדם. האדם הילדותי, ששכלו אינו מפותח, פוגש את המציאות כפי שהיא, מבלי לחפש משמעות מעבר למה שנראה. הכח השכלי הוא הכח החוקר, שואל, מסתפק ומברר, הכח המחפש את המשמעות, את הכללים העומדים ביסוד המציאות. המציאות מורכבת מהמון פרטים, אך הפרטים אינם מפורדים, הם קשורים זה בזה, ישנם חוקים וכללים על פיהם מסודרת המערכת. הפרטים הם רק הופעות, לבושים, של הכללים, וככל שהכלל יותר עליון כך הוא יותר כללי, הוא כולל ומאחד בתוכו יותר כללים ויותר פרטים. השכל, כולל ומשכלל, מפשיט את המציאות מלבושיה ומחפש את הכללים המופשטים והפשוטים ביותר, את החכמה העליונה הכוללת את כל הכללים³, החכמה האינסופית, חכמת ה'.

השכל מזוהה עם המח, הוא מקום ההכרה והחכמה שבאדם. ההכרה היא מודעות האדם לעצמו ולסובב אותו, והחכמה היא פיתוח ההכרות למערכת של כללים המעובדים, מסודרים ומשתלבים זה בזה.

הרצון הוא המגמה, השאיפה, התכלית. האדם הילדותי, אשר רצונו אינו מפותח, פוגש את המציאות כמו שהיא מבלי לצפות ממנה לדבר מעבר לעצם היותה מצויה⁴. הרצון שואף, מצפה, ומציב יעדים. בניגוד לשכל, המשתדל לבחון את המציאות בצורה אובייקטיבית, כפי שהיא, הרצון הוא סובייקטיבי בהכרח, כי המגמה היא תמיד ביחס לנקודה מסוימת, המקום אליו אני שואף להגיע ביחס למקום בו אני נמצא כעת, הרצון מגלה את האני.

¹ מוסר אביך ב', ד', עמ' כ"ט.

² "והרצון השלם הוא העיקרי", מוסר אביך ב', ה', עמ' ל"ב.

³ "שלמות השכל איננה תלויה בריבוי המושגים, כי אם בהאחדות השוררת בהם", אורות הקודש א', עמ' רנ"ו.

⁴ "המחשבה הנמוכה והשטחית לא תכניס בקרבה שום רעיון המעתיק אותה מעל עצם חזיונה", דעת אלהים, עקבי הצאן עמ' ק"ל.

הרצון מזוהה עם הלב⁵ והוא מקום המוסר. המוסר הוא הטבת הרצון, מטרת האדם המוסרי היא לפעול טוב מתוך רצון טוב⁶ ולא מתוך כפייה חיצונית, להיות אדם אשר כל עולמו הפנימי מכוון אל הטוב וחפץ בטוב⁷.

הרצון הוא הכח העיקרי בכוחות הנפש, הוא הכח הדוחף ומניע את כל המערכת האישיותית. הרצון היסודי ביותר הוא **רצון החיים**⁸, הרצון להיות, הרצון לחיות ולהוסיף חיים, ומתוך רצון יסודי זה מתפרטים ומסתעפים כל שאר הרצונות והשאיפות, כל רצון גדול או קטן שבאדם הוא השלכה וסעיף של הרצון לחיות. בזמנים מיוחדים, ברגעי התעלות או ברגעי משבר, מתפוגגים כל שאר הרצונות המסתעפים ואז מתגלה ומאיר אותו רצון במלוא עוצמתו, רצון החיים.

הרצון היסודי הוא רצון החיים, החיים הם טוב, טוב אשר נשפע עלינו מאת בורא עולם, ומכאן שטבע הרצון הוא לרצות בטוב⁹, רצון לקבל ולהשפיע טוב במציאות, להיות מוטב¹⁰ ומיטיב. לכל אדם 'אומר חיים'¹¹ משל עצמו, החיים מתגלים בצורה ייחודית בכל אדם, כל אדם מופיע גוון מיוחד של החיים האינסופיים שמקורם הוא האינסוף ב"ה. מתוך כך משתנה רצון החיים מאדם לאדם ובהתאם לכך כל מערכת הרצונות. הרצון הוא מקום הייחודיות והעצמיות¹².

ב. שכל ורצון – השפעות הדדיות

השכל והרצון קשורים זה בזה ומשפיעים זה על זה. השכל משפיע על הרצון, האדם צריך להכיר את רצונו, לדעת **מה** רצונו כדי שיוכל להוציאו לפועל, וצריך הוא לחכמה כדי שידע **איך** להוציא את הרצון לפועל. השכל מברר ומזהה את הטוב שבמציאות, והרצון רוצה את הטוב שאותו השכל זיהה¹³. כמו כן משפיע הרצון על השכל, האדם לומד במקום שלבו חפץ, השכל יחקור יברר וישכיל רק אם ירצה בכך הרצון, הרצון מורה לשכל **מה** לפעול, **מה** ללמוד, כמו כן מורה הרצון לשכל **איך** להשכיל, כיצד לנהל את אורחות לימודו, החל במסגרות החיצוניות של הלימוד וכלה בדרכי לימוד וחשיבה המותאמות לעצמיות האדם הלומד.

השכל והרצון יכולים לפתח זה את זה, אך יכולים גם להגביל ולדכא זה את זה. לפעמים השכל טועה ומסיק כי רצונות מסוימים הם בלתי ניתנים למימוש, אינם "ריאליים", ואז מדכאם ואוסר

⁵ "והנה הלב הוא המלך לכל חלקי הגוף ונוהג בו... כי אל אשר יהיה שמה רוח הלב ללכת ילכו", מסילת ישרים סוף פרק ט"ז.

⁶ "המוסר אמנם עומד הוא לתקן את הרצון האנושי שיחפוץ בטוב", אדר היקר עמ' ל"ו.

⁷ "אבל מלבד הידיעה הוא חלק העבודה שאחרי הידיעה, שאע"פ שמשגיג בשכלו בהשקפה ראשונה דרכי ההנהגה הטובה, מ"מ הוא רחוק ממנה עדיין מפני שלא הרגיל היטיב את רצונו והכחות הממוסכים בגופו", מוסר אביך ב', א'.

⁸ "תוכן החיים – הוא רצון החיים לחיות", עולת ראייה א', עמ' ל"ה.

⁹ מוסר אביך א', א'.

¹⁰ "כשבאים לעמק הדעת וטהרת הרצון, האהבה העצמית היא מתבררת בערכה המוסרי האידיאלי", קובץ ב', של"ט.

¹¹ עי' עולת ראייה ב', עמ' נ"ד.

¹² "אותו הרצון שהוא הגרעין היותר פנימי ליסוד החיים, והרי היא העצמיות הגמורה של הנשמה", אורות התשובה ט', א'. ועולת ראייה א', עמ' ל"ה.

¹³ "הידיעה הברורה מחוללת את הרצון... כל מה שמתברר יותר שהטוב הוא טוב באמת, כן הרצון מתגבר", אורות הקודש ג', עמ' פ"ז.

על הרצון לרצותם וכך מחליש השכל את הרצון¹⁴. לפעמים טועה השכל בזיהוי הטוב במציאות ומזהה את הרע כטוב וגורם לרצון לרצות רע, דבר המרעיל את הרצון שטבעו לרצות בטוב. כמו כן כאשר האדם אינו מכיר ויודע את רצונו או אינו משכיל כיצד להוציאו לפועל ולממשו בצורה נכונה, משאיר הוא את הרצון בלתי ממומש, דבר המחליש ומדכא את הרצון¹⁵.

כאשר הרצון חלש ומדולדל, אין הוא מפעיל את השכל לפעול את פעולתו במלואה, ואז מאבד השכל את בירורו ובהירותו, וההכרות נעשות מטושטשות¹⁶, והחכמה מתמלאת בסיגים, דמיונות וטעויות המעוותים אותה. כאשר הרצון מתעקש להצטמצם לדרך מסוימת, מגביל הוא את השכל ומשעבדו לאותה דרך; כאשר האדם בבחירתו בוחר לרצות ברע, משעבד הוא את השכל להכרת הרע, והוא אינו מבחין בטוב.

השכל הוא האור, והלימוד המברר את הרצון מסיגיו, המבער את הרצונות הרעים ומבאר את הרצונות הטובים, הוא **הארת הרצון**. רצון שאינו מואר באור השכל הוא **רצון עיוור**, רצון גולמי שאינו מבורר על ידי השכל המבחין בין טוב לרע.

ג. אחדות השכל והרצון

נפש האדם אחת היא¹⁷, ובאופן טבעי שואפים כל חלקי הנפש להתאחד זה בזה ולהיות מושפעים זה מזה כחטיבה אורגנית אחת. האדם הישר אינו מתנגד לקשר בין השכל והרצון, הוא לא לומד בצורה פילוסופית¹⁸, בצורה של השכלה לשם פיתוח השכל ורכישת ידיעות גרידא, אלא הוא ממשיך את חכמתו לרצונו. הוא אינו מעוניין רק להכיר את היפה והטוב ואת הצד העמוק והכללי של המציאות, הוא לומד על מנת לרצות¹⁹ ולאהוב את היפה והטוב, לרצות ולאהוב את כלל ההוויה בצורה אמיתית יותר ועמוקה יותר.

הדיבור מורכב מהמילים ומן הקול המבטא אותן. המילים נותנות תוכן שכלי, הן מבטאות את המחשבה, אבל הקול, ההטעמה, טון הדיבור, הינם מבטאים את מה שלמעלה מן המחשבה המילולית, את כוונת המדבר, את הרצון, ולפעמים אף ניתן להבין את המשמעות הרצונית ללא ידיעת שפת הדיבור מתוך שמיעת הקול. הקול מבטא את הרצון²⁰, ולימוד הממשיך את החכמה אל הרצון, המתרגם את החכמה למהלך רצוני, נקרא שמיעה.

¹⁴ "והנה יש דברים שיתברר לאדם מניעת השגתם ולא ימצא את עצמו משתוקק לידיעתם מחמת הרגשתו שהדבר נמנע", מורה נבוכים ח"א, פרק ל"א. "ולהפך אין ליש אין יכולת גם ברצון לרצות", אורות, זרעונים א', צמאון לאל חי.

¹⁵ "מי שמונע את נפשו מהתנועות הדרושות לה הרי הוא עושק ממנה את חוקה ומוכרחת להתקלקל", מוסר אביך ב', ג'.

¹⁶ "וחלישות הרצון מחוללת חלישות הידיעה והכרת הטוב מתשטשת", אורות התשובה ט', ט'.

¹⁷ שמונה פרקים לרמב"ם, פרק א'.

¹⁸ "הפילוסופיא האסכולית חושבת את המוסר ואת השכל לשני אורגנים מיוחדים, מובדלים זה מזה", אורות הקודש ג', עמ' י"ט.

¹⁹ "ההכרות צריכות להיות נמסרות תמיד לפי אותה המדה שיזעזעו את הנטיות של הרצון מהדממה שלהן ויעוררונן לטובה", אורות הקודש ג', עמ' פ"ח.

²⁰ "אבל בחי' קול פשוט היוצא מהבל הפנימי שבעומקא דלבא שהוא למעלה מן השכל להיותו פנימית הרצון שבלתי מוגבל בשכל שלכן הוא קול פשוט וכמו צעקה פתאומית שבאה מנקודת עומק הלב", ליקוטי תורה לאדמו"ר הזקן, דרושים לראש השנה עמ' נ"ו, עמודה ד'.

האדם הישר אינו מאפשר רק לשכל להשפיע על הרצון, הוא מאפשר גם לרצון להשפיע על השכל, מאפשר לרצון לכוון ולהדריך את השכל במהלך הלימוד. הוא לא לומד את מה שנראה יפה, מושך ומרשים בעיניו ובעיני הזולת, הוא לומד את מה שהוא רוצה, במקום שלבו חפץ²¹, וגם בתוך הלימוד, אינו לומד בצורה של בירור אובייקטיבי אלא מחפש הוא את הצד הסובייקטיבי שלו בסוגיה²², עם איזו דעה אני מזדהה, וגם בדעות שאיתן אני מזדהה עם איזה צדדים אני כן מזדהה, לימוד מתוך נאמנות לאני הפנימי, הן בנושא הלימוד, הן בסגנון ובדרך הלימוד והן בהזדהות עם התוכן הנלמד²³. אדם הלומד בצורה כזו הוא לומד ומכיר את רצונו, השכל לומד את הרצון. גם כאשר האדם לומד את המציאות הסובבת אותו, למעשה לומד הוא את רצונו; המציאות הסובבת היא בבואת רצונו, וכל הלימודים החיצוניים הינם אמצעי עזר ללימודו את עצמו²⁴.

הרצון הוא קול, והנאמנות לרצון היא **שמיעה לקול הפנימי**, "שמע ישראל"²⁵. האדם אשר אינו מקשיב את רצונו חירש הוא, חסר שמיעה פנימית, חסר משמעות²⁶, ועבודה רבה נצרכת על מנת להגיע לשקט פנימי המאפשר לשמוע את הקולות הבוקעים מן הרצון, ועל מנת לסדרם, לכוונם ולאחדם כדי שישמעו בצורה הרמונית.

ככל שמתעלה האדם כך הולכים ונקשרים השכל והרצון זה בזה, ותכף כשמכיר את הטוב מיד רוצהו, ותכף כשרוצה מכיר ומשכיל את רצונו, עד אשר מגיע למדרגה העליונה, לאחדות מוחלטת של השכל והרצון²⁷, השכל והרצון כבר אינם שני כוחות המשפיעים זה על זה אלא כח חדש, אחר לגמרי²⁸ המכיל את שניהם גם יחד, הוא מכיר ברצון ורוצה במוכר בבת אחת, "וכל העם ראים את הקולות"²⁹, "רואין את הנשמע ושומעים את הנראה"³⁰, הכרת האני העצמי, האמונה, אשר הופיעה בשיאה במעמד הר סיני.

²¹ "על כן מוכרח הדבר שכל הככר הגדול של הרחבתה של תורה יהיה נגול לפנינו בכל רחבו... למען נוכל להיות מוכנים לכון את הזמן והנטייה לפי החפץ הפנימי", הענג והשמחה, עקבי הצאן.

²² "המחשבה המתרוממת מעל השטח הנמוך, היא כבר מבחנת שהנבחר שבעסק חושה ושכלה יהיה העסק בתארי החזיון מצד יחושם לה", דעת אלהים, עקבי הצאן עמ' ק"ל.

²³ "המזון הרוחני יש לו ג"כ זה הכלל: "לעולם ילמד אדם תורה במקום שלבו חפץ, שנאמר כי-אם בתורת ד' חפצו". על-כן מוכרח הדבר שכל הככר הגדול של הרחבתה של תורה יהיה נגול לפנינו בכל רחבו, בכל מקצועותיו השונים והמרובים, למען נוכל להיות מוכנים לכון את הזמן והנטייה לפי החפץ הפנימי לרוות צמאונו בערך המכוון בנטייתו פנימה", הענג והשמחה, עקבי הצאן.

²⁴ "כל הספרים כולם, בין בקודש בין בחול, וכל הידיעות הבאות לאדם מחוצה לו, אינם כי אם עוזרים לעורר את רוחו הפנימי, להוציא לאור על ידם את הגנוז במעמקיו", קובץ א', תר"ט. "כל העולמות מתגלים בתוך הנשמה. וכל מה שמעמיקים בידיעה הפנימית של תוכני הנשמה, מתגדלת הידיעה על הכל", קובץ ב', ר"י. "מגמתה של חכמת הרזים לכל מהלכה, היא פתוח כח הנשמה עד כדי עמידה על כחה הפנימי, לשאוב ממקורה, בלי שום הצטרפות של התלמודות אמצעית. והופעה זו מביאה את כל ההויה כולה להכיר את עצמה. ומתוך ההכרה העצמית הפנימית נמשך שפע החיים, באיחוד השכל והרצון", קובץ ב', קע"ג. ושם רכ"ח.

²⁵ דברים ו', ד'.

²⁶ "חירשו נותן לו דמי כולו", ב"ק דף פ"ה :

²⁷ "אותה המדה שהרצון והשכל הם מאוחדים באחדות גמורה, שזהו יסוד הקודש... במדרגה זו כל מה שהוא מושכל בהשכלה הוא מוטבע בעומק הרצון", אורות הקודש א', עמ' רנ"ח.

²⁸ "אבל מדת הקדושה העליונה... אחרי שהשכל מתמוזג עם הרצון, עד שאין להם כלל אותו הטבע ואותה התכונה שיש לכל יסוד מהם בפני עצמו, אלא אור של איזה מה חדש יוצא ממיזוגם", אורות הקודש ג', עמ' פ"ה.

²⁹ שמות כ', ט"ו.

ד. רצון ויכולת

האדם ניחן בשלל כישורים ויכולות, פיזיים ורוחניים, אשר על ידם יכול הוא להוציא את רצונו לפועל. גם הכח השכלי הוא אחד מן היכולות³¹, אך זוהי יכולת מהותית המייחדת את האדם משאר חלקי הבריאה. האדם הוא גם בעל בחירה האם להוציא את רצונו לפועל. אדם שרצונו עז אך הוא חסר כל יכולת לא יוכל לממש רצונו, ואדם בעל יכולות רבות אך חסר כל רצון לפעול לא ישתמש ביכולותיו.

גרוע הוא האדם פגום הרצון מן האדם פגום היכולת. כאשר היכולת רבה אך הרצון חלש אין הרצון יוצא אל הפועל, עוז וגבורה דרושים על מנת לבטא את הרצון בחיי המעשה³², ובמצב זה של חולשת הרצון נשלטים המעשים על ידי רצונות וכוחות זרים³³. וכאשר הרצון אינו חלש אך הוא מעורב ברצונות רעים, רצון אשר לא בורר מסיגיו, או לחילופין רצון אשר הושחת בבחירת האדם ברע, רצון כזה יוצא לפועל בצורה של פעולות ויצירות רעות המשחיתות את האדם והעולם, וככל שתגדל היכולת תגדל הרעה אשר תצמח מרצון רע זה³⁴. חסד עושה הקב"ה עם עולמו ומשגיח כי השתכללות היכולת האנושית תתאים עם ההשתכללות הרצונית³⁵, המוסרית, על מנת שלא יחריב האדם את העולם, וככל שהאדם מתעלה ומפנים את אחריותו כלפי המציאות כך גדלים כוחותיו ויכולותיו, וכשאנו רואים התפתחות יכולתית בעולם, סימן הוא להתפתחות מוסרית³⁶.

לעומת זאת, האדם אשר רצונו עז אף על פי שיכולותיו מועטות יצליח לממש את רצונו. הרצון העז יפעיל את כל הכלים העומדים לרשותו, וככל שיפעלו הכלים להגשמת הרצון כך יתווסף כח בכלים עצמם, והאדם ילך מחיל אל חיל עד שיוציא את רצונו אל הפועל³⁷. כלל הוא – כאשר פועל האדם את רצונו חוזרת הפעולה ומוסיפה כח ברצון עצמו³⁸. וכשהרצון מתגבר מוסיף הוא פעולות רבות אשר חוזרות ומאמצות אותו, וחוזר חלילה. כאשר האדם פועל מתוך רצונו, אז "אחרי הפעולות

³⁰ שיחות הרצ"ה לפרשת יתרו, סדרה ב', סעי' 13, הערה 102, בשם רש"י על הפסוק ע"פ המכילתא.

³¹ "הכל יודעים שהחכמה והכשרון הם מתיחשים אל היכולת", אדר היקר, עמ' ל"ו.

³² "גבורת הרצון מחוללת את היכולת", אורות הקודש ג', עמ' פ"ז.

³³ "כשמרגיש האדם שרצונו הוא רפוי, צריך הוא להתאמץ לחזקו בכל מיני אימוץ, כדי שיוכל להוציא אל הפועל כל דבר טוב, שחק טבעו מתאים לו", אורות הקודש ג', עמ' ע"ז.

³⁴ "והנה אם יגדל היכולת האנושי על אחת שבע, אם רצונו הטוב לא יתפתח, ע"פ ההדרכה של המוסר השלם, אז הלא רבוי הכחות יועילו רק להותו (=לשברו, לאסונו)", אדר היקר, עמ' ל"ו. "שמי שיש לו חכמה ואין לו רצון שלם... ואדרבא עוד תוסיף החכמה רעה על רעתו... מוסר אביך ב', ד'. "אבל בהיותו ממעט במוסר אז לא יאמר די בכמה ששיגי מההון, ומדותיו שנפגמות נוטות לתאווה העוברת גבול שמהרסת אשיות בריאותו ומולידה חלאים בו ובזרעו", עין איה ברכות ב', פרק ששי סעי' י"א.

³⁵ "וכאשר נשים אל לב, נדע כי כשם שיש השגחה אלהית מכוונת על הדברים שיש בהם תועלת לבריות... כן ההשגחה מטפלת ג"כ בכל הדברים שיועילו ליצורים, שצריך להם חיבור לשכל אנושי, לניסיון דורות רבים", הקדמה לעין איה, עמ' י"ג.

³⁶ "תורת ישראל מבארת איך קיום העולם והמוסר האנושי הם תלויים זה בזה, וממילא מובן, ששכלול העולם בשכלול המוסר גם הוא קשור קשר של קיימא", קובץ א', תצ"ט.

³⁷ "ולחפך עם המוסר הטוב... יכול הוא האדם לסדר גם את אותם הכחות המועטים הנמצאים ביכלתו הדל, באופן המביא טובה וברכה רבה לו ולעולם", אדר היקר, עמ' ל"ו. "כי בהיות האדם מוכתר במדות טובות ביראת ד' ובאמונה... מסתפק ג"כ בשמחה ונחת גם מהמעט שיוזמן לו ד'", עין איה ברכות ב', פרק ששי סעי' י"א.

³⁸ "המעשים מדברים הם בתוך הנשמה. כל פעולה... כשם שהיא נובעת ממקור הקדש... ככה בהיותה כבר יוצאה אל הפועל היא משיבה את האור לשרשה", אורות התשובה ו', ו'.

נמשכים הלבבות³⁹. כשירצה טוב ויפעל טוב, יחזור הרצון ויתגבר בטוב, וכאשר ירצה רע ויפעל רע, יחזור הרצון ויתחזק ברע.

ה. שכל, יכולת ורצון באדם

כל מהלכי חייו של האדם מבוססים על משולש זה של שכל יכולת ורצון⁴⁰. הרצון הוא הדוחף לצאת אל הפועל, אך ללא הכרת הרצון וללא היכולת לפעול יישאר בלתי ממומש, כמו כן הרצון לא יוכל להתמיד ברציית דבר שאינו בתחום יכולתו⁴¹. השכל מכיר את הרצון ואת היכולות העומדות לרשותו, אך ללא הרצון להכיר לא יפעל את פעולתו, וללא יכולות שכליות ומעשיות לא יצליח לפעול את פעולתו. היכולת היא הפועלת ומממשת, אך לא תפעל ללא צו הרצון⁴², ללא הכרת היכולת וללא החכמה אשר תורה כיצד לפעול.

בתחילה הרצון רוצה, ואז השכל מכיר ברצון ומורה בחכמה אל היכולת כיצד לפעול. לאחר הפעולה מכיר השכל גם ביכולת, מתחדש, מתברר ומתאמת לו שביכולתו לפעול יותר ממה שהכיר בתחילה, ומתחדש לו שהרצון רלוונטי ומשתייך לכל רובדי האישיות והחיים עד לכדי מעשה⁴², מתברר כי עד עתה המעיט השכל בהערכתו את הרצון והיכולת. ההכרה החדשה של היכולת ושל הרצון המתבטא ביכולת, הכרה זו מחדשת כח חדש ברצון, מתגלה לו כי הוא יכול להגביה את שאיפותיו כיון ששאיפותיו אכן שייכות לכל רובדי המציאות ושלרשותו כלים רבים יותר לממשן. וכך חוזר הדבר חלילה – רצון, הכרה, יכולת, הכרה, רצון חזק יותר וכי⁴³.

אך כאן טמונה המלכודת, כי כאשר אחד החלקים יחסר תיעצר כל המערכת ואף תדרדר, הרצון לא ירצה, השכל לא יכיר, היכולת לא תפעל, השכל יכיר בחולשת היכולת ויוסיף חולשה ברצון, וחוזר חלילה. בני ישראל עומדים על הים, מאחוריהם המצרים הולכים וקרבים, ביכולתם של ישראל להמשיך ולהתקדם – וכי יוכל לעמוד הים בפני האומה הישראלית היוצאת לחירות⁴⁴? אך הם אינם מכירים ביכולתם זו, ולכן אינם יכולים גם לרצות בכך, והם פונים בתפילה וזעקה אל ה'. בתפילתם מתחדשת להם הכרת רצון, אנו רוצים להמשיך ולהתקדם, רוצים עד כדי כך שאנו מבטאים זאת בפעולת הדיבור⁴⁵. ומתוך התחדשות הרצון שבתפילה מתחדשת להם הכרה חדשה, הקב"ה מודיעם כי אכן ביכולתם להמשיך הלאה, "ויאמר ה' אל משה, מה תצעק אלי? דבר אל בני ישראל ויסעו"⁴⁶. אך הם עדיין לא מכירים ביכולתם זו⁴⁷, עד אשר נמצא אותו נחשון, הנחוש

³⁹ ספר החינוך, מצוה ט"ז.

⁴⁰ "הידיעה הרצון והיכולת הנם תמיד אחוזים יחד", אורות הקודש ג', עמ' פ"ז.

⁴¹ "מתוך שאין אדם יכול להקיף שום תיאור בשלמותו, ועם זה נפשו עורגת להיות משלים את ציוריו, על כן מקולע הוא תמיד בין השאיפה ומניעת היכולת", קובץ ה', קל"א.

⁴² "האדם אשר הוא בעל חומר והוא גשמי, צריך לברר לו הדבר כפי מה שהוא אדם גשמי, כדי שיקנה הידיעה כפי אשר ראוי לאדם", תפארת ישראל למהר"ל, פרק י"ח.

⁴³ "הפעולות מרבות אור על השרשים העליונים שמהם הן נובעות, ורגשי הנפש המיוסדים משרשי הקדושה העליונה מגלים הם במציאותם עצמה את השרשים הללו", אורות התשובה י', ד'. ועיי' לעיל הערה 38.

⁴⁴ "דבר אל בני ישראל ויסעו – אין להם אלא ליסע, שאין הים עומד בפניהם, כדאי זכות אבותיהם, והם, והאמונה שהאמינו בי ויצאו, לקרוע להם הים", רש"י, שמות י"ד, ט"ו.

⁴⁵ "ייסוד התפלה היא התרוממות הרצון והתגלותו... ובהיות החפץ עולה למרומי הדעת, מתבררת ההכרה, שאין רצון שום בריה דבר מפורד מהרצון האלהי הכללי", אורות הקודש ג', עמ' נ'.

⁴⁶ שמות י"ד, ט"ו.

⁴⁷ "שלא היו רוצין לירד לים שהיו מחוסרי אמנה", מדרש שכל טוב, שמות י"ד, כ"ב.

ברצונו, המאמין אשר רצונו מאוחד בהכרתו, מאמין הוא באומה וביכולותיה, והולך קדימה בשם כל ישראל ואכן הים מתבקע לשניים⁴⁸. מתגלה כאן יכולת אדירה, ומתחדשת הכרה אדירה, והרצון מתעלה, ובני ישראל אומרים שירה.

לאדם יכולות רבות, חלקן טבעיות וחלקן על טבעיות, אך את רובן אין האדם מכיר. "אינך יכול זאת", אומר השכל, "ולכן אל תרצה זאת". וכך מרבית יכולות האדם, השכליות והמעשיות, אינן באות לידי ביטוי ורצונו נחלש. לעומתו, החיה – אשר אינה תלויה בהכרה – מנצלת את כל כוחותיה. ובשעת סכנה וצרה, כאשר האדם מתמסר לרצון החיים ואינו שועה לאזהרות השכל, אז מתגלות לו יכולות אדירות אשר לא היה מודע לקיומן. הפתרון הוא להתמסר לרצון הפנימי, לרוח הקודש, להיות נאמן לרצון ולבטוח בו, אני רוצה משמע אני יכול, הרצון הוא המסמן מאין אני בא ולאן אני שייך, אני שייך למקום אליו אני רוצה, לא המעשים משייכים וגם לא השכל כי אם הרצון לבדו. לשמוע לקול הרצון תוך שימוש בשכל כמאיר הדרך, כמברר מהו רצון אמיתי וטוב, וכיצד להוציאו אל הפועל.

ו. שכל, יכולת ורצון בהווה

השכל והרצון אינם מתחילים מן האדם עצמו. ישנם שכל ורצון אשר ממעל לו – הרצון העליון והחכמה העליונה, רצון ה' וחכמתו. רצון ה' הוא המהווה את ההווה בכל רגע ורגע⁴⁹, עצם רציית ה' את המציאות מהווה אותה⁵⁰, רצון ה' להיטיב, רצון אינסופי. הקב"ה מוציא את רצונו לפועל על ידי חכמתו⁵¹. רצונו מהווה את הנמצאים וחכמתו מסדרת אותם⁵².

העולם נברא בדיבור. הדיבור הוא קול היוצא מתוככי המדבר ונחתך לאותיות ומילים, האות מביאה ונושאת על גבה את החכמה, והקול מבטא את הרצון. גוון הקול, הטון, המנגינה של המילים, מביעים את כוונת המדבר, את יחסו לתוכן דיבורו. מילים ללא קול הן חכמה אובייקטיבית המרחפת בחלל האוויר ותלויה בפרשנות המקבל. הקול נותן למילים את התוכן הרצוני הסובייקטיבי, והמילים מתרגמות את הקול לשפת השכל וההכרה, מסדרות, מבררות ומבארות. כל המציאות כולה היא ביטוי של רצון ה' בדיבורו, בחכמתו. קול ה' מחיה, מהווה את ההווה בכל רגע ורגע⁵³.

הקול והמילה מתפקדים בהרמוניה, אך קיימים פערים ביניהם. המילה חותכת, מְלָה את הקול, היא אמנם מבררת אך גם מצמצמת, אין ביכולתן של המילים לגלות בצורה שלימה את

⁴⁸ "אמר לו רבי יהודה: לא כך היה מעשה, אלא זה אומר אין אני יורד תחילה לים וזה אומר אין אני יורד תחילה לים, קפץ נחשון בן עמינדב וירד לים תחילה", סוטה דף ל"ז.

⁴⁹ "יסוד היש הוא רצון הישות", אורות הקודש ג', עמ' ל"ב. "חיים, וחיי חיים, הופעת הרצון, העולמים בתור ההתגלות החפצית, רצון אלוה", אורות הקודש ג', עמ' ק"ח.

⁵⁰ "והנה כל מה שנאמר במעשה בראשית ויאמר ענינו רצה או חפץ", מורה נבוכים ח"א, פרק ס"ה.

⁵¹ "האמונה ביעצת הרצון היא קשורה, ומתלבשת בעדי תפארת החכמה... החכמה בתור גוית הרצון, שהוא נשמתה בקרבה", אורות הקודש ג', עמ' ק"ט.

⁵² "מתחתיה תבא הארת החכמה עם כל מערכותיה... כל חשבון משקל מפעל ומדה... בצורה חטיבה סידור וקצב", אורות הקודש ג', עמ' ק"ח.

⁵³ "הקול, והאמר הכללי, שכל ההווה כולה מדברת ברוחה המיוחד, שכבוד-אל מתבטא על ידה", עולת ראייה ב', עמ' נ"ד.

המשמעויות העמוקות המשתמעות ונשמעות מן הקול. מאידך, הקול מפריע למילים להגדיר ולברר, הוא משאיר צד סתום אותו אין השכל מצליח להכיר⁵⁴.

אך ישנה דרך לאחד בין השניים, ישנו מקום בו הקול מובע במלואו, מקום שבו המילים טומנות בחובן רבדים על רבדים של משמעויות עמוקות ומשאירות פתח לצד הסתום והנעלם⁵⁵, מקום שבו הקול והמילים מתאחדים לגמרי, השכל והרצון מגיעים לשיא ביטויים ומתאחדים זה בזה, ומאיחוד זה נוצרת צורת ביטוי שונה לגמרי אך מכילה את שניהם – שיר. אמונה. שי"ר, שכל ורצון המתאחדים ומתבטאים ביכולת⁵⁶.

כשאנו מדברים על רצון האדם או מדברים על רצון הרוצה משהו חיצוני לו, רוצה להוסיף, להתקדם, רוצה עוד, ועל ידי שהוא רוצה את הדבר נעשה שיך אליו⁵⁷. אך לא כך הוא רצון ה', אין דבר חיצוני לרצונו, מלא כל הארץ כבודו⁵⁸, ואין לו מה להוסיף על עצמו. רוצה הוא, אך לא ברצון כרצוננו.

כשאנו מדברים על שכל האדם, או מדברים על שכל המשכיל דבר שמחוץ לו, ועל ידי שמשכיל אותו, מפנים ומכיל אותו בשכלו. אך כשמדברים על שכל ה' – אין הדבר כך, שהרי אין דבר שמחוץ לדיעתו, וחכמתו אינסופית, הוא חכם אך אין חכמתו כחכמתנו⁵⁹.

רצונו, חכמתו ויכולתו של האינסוף הם אינסופיים⁶⁰, הם שלמים בתכלית והם מאוחדים לגמרי זה בזה, רצונו וחכמתו הם בעלי יכולת, עצם רצונו את הדבר פועל אותו על ידי חכמתו, והוא לא רק מהווה את ההווה על ידי חכמתו, הוא **מאמין** את ההווה, כל דיבורו של ה' הוא שירה, התורה נקראת שירה⁶¹ והמציאות כולה היא שירתו של ה'.

ז. טיהור הרצון, העונג והעדן

טיהור הרצון שיך למהלך ההתעלות המוסרית של האדם, מהלך **עילוי הרצון**. טיהור הרצון הוא בירוור, זיכוכו והפרדתו מן הסיגים המטמאים, משאיפות ומגמות רעות, ממגמות חומריות וממגמות פרטיות אגואיסטיות.

האדם המוסרי הוא אדם אשר רצונו הוא טוב, אדם אשר בוחר בבחירתו החופשית לרצות בטוב ולמאוס ברע⁶², רוצה בכל מאודו, בכל רבדיו, עד כדי שהרצון הטוב בא לידי ביטוי במחשבתו, בדיבורו ובמעשיו. האדם המוסרי הוא האדם שזיהה כי המציאות כולה מבוססת על רצון ה'

⁵⁴ "מתעששת העין הרוחנית מרוב נוגה וזוהר... לא תוכל הגות החכמה לעמוד, ושם הרצון שואף וזורח", אורות הקודש ג', עמ' ק"ט.

⁵⁵ "כי השירים יכתבו בהם הפסק במקומות הנעימה", רמב"ן, דברים ל"א, י"ט.

⁵⁶ "שיר אל, שכל, יכולת, רצון, שהוא למעלה מזמר, החובק רק את ההמשכות של השיר", אורות הקודש ג', עמ' ק"ו. "א"כ ד"ת הם שירות שפעולתם שכל יכולת רצון", מאורות הראיה לשבועות, עמ' ע"ר.

⁵⁷ "וידוע כי כל מתנועע אל דבר, מצורף אל אותו דבר שהוא מתנועע אליו", גבורות ה', הקדמה שניה, עמ' י"ג.

⁵⁸ ישעיה ו', ג'.

⁵⁹ "כמו שאנו יודעין שאין אנו ודעתנו אחד, אבל הבורא הוא ודעתו וחיינו אחד", הלי יסודי תורה פרק ב' הלכה י'.

⁶⁰ אורות הקודש ג', עמ' פ"ז.

⁶¹ דברים ל"א, י"ט: "ועתה כתבו לכם את השירה הזאת". סנהדרין דף כ"א: "אמר רבה: אף על פי שהניחו לו אבותיו לאדם ספר תורה מצוה לכתוב משלו, שנאמר: ועתה כתבו לכם את השירה".

⁶² "הטהרה היא תקון הלב והמחשבות.... וענינה שלא יניח האדם מקום ליצר במעשיו, אלא יהיו כל מעשיו על צד החכמה והיראה", מסילת ישרים פרק ט"ז.

להיטיב⁶³, הוא מכיר בטוב המושפע עליו מן הבורא יתברך, מן ההוויה כולה, ורוצה הוא לגמול טוב למציאות ולבוראה⁶⁴. מזהה הוא את הטוב המושפע אליו כחלק מן המין האנושי וכחלק מעם מסוים, כחלק משבט וממשפחה, ולבסוף, מזהה הוא את הטוב המושפע עליו לבדו, ומתוך הכרת הטוב המיוחד לו מכוון הוא את דרכו הייחודית בעבודת ה'⁶⁵. מכוון הוא את כל דרכיו לשם שמים, מתוך שמזהה את טוב ה' הממלא את ההוויה כולה, רואה ורוצה את הטוב גם בתוך הדרכים עצמן.

שני שלבים ישנם במהלך טהרת הרצון: טיהור המטרה וטיהור האמצעים. טיהור המטרה הוא הרצון להידבק בה', "בכל דרכיך דעהו"⁶⁶, שכל מעשיך יהיו לשם שמים. הדרך היא רק אמצעי טכני כדי להגיע אל התכלית, הדרך היא רק הכרח ללא רצון, הרצון הוא רק בתכלית ולא באמצעים. הרצון להידבק בה' נקרא **להתענג** על ה'⁶⁷, עצם רציית ה' היא התענוג היותר גדול של הנפש⁶⁸, עצם ההשתוקקות אל הדבר שנמצא בסוף הדרך, אל הפרי שגדל בקצה הענף, וגם אם הענף אינו טעים. הרצון משייך את האדם⁶⁹, הרצון אל ה' משייך את האדם אל ה' וזהו עונג הרחות.

אך ישנה מדרגה יותר עליונה של "בכל דרכיך דעהו"⁶⁶, כשמתוך המגמה הטהורה להידבק בה' מתחיל האדם לטהר את האמצעים המובילים אל התכלית, מטהר הוא את מחשבותיו מכל דבר שקר, מטהר הוא את דיבורו ואת מעשיו מכל רע, הולך הוא **ומעדן** את נפשו⁶⁹, נעשה לאדם עדין בעל רצון עדין, ומתוך עדינות רצונו מגיע להכרות עדינות, מצליח להבחין במה שבעלי הרצון הגס אינם רואים, הוא רואה כיצד הדבקות בה' אינה רק בתכלית אלא גם באמצעים, הוא מזהה את המגמה המופיעה בתוך הדרכים עצמן⁷⁰, ומתוך כך רוצה ואוהב את הדרכים עצמן, אוהב את החיים, אוהב את תהליך ההתעלות. האדם עדין-הרצון שייך למדרגת העדן, אשר בו טעם העץ כטעם הפרי, העץ הוא האמצעים והפרי הוא התכלית⁷¹. כאשר העדן אינו, אז העונג הוא רק בפרי

⁶³ "ואמנם, מחק הטוב הוא להיטיב, וזה הוא מה שרצה הוא ית"ש – לברוא נבראים כדי שיוכל להיטיב להם", דעת תבונות סעי' י"ח. "מכירים אנו את הרצון הטוב ליסוד ההוויה, והמציאות כולה היא מיוסדת על תמציתו", אורות הקודש ג', עמ' מ"ג.

⁶⁴ "כשרוח החופש מתאזרח בעולם, החיים **מתעדינים**, והכל מלא רצון. אז מתעורר בחזקה הרגש הטהור של הכרת טובה", קובץ ג', קע"ו.

⁶⁵ "וכשיבחן טובות הבורא עליו אשר יחד בהן עמו משאר העמים, יאמין בחיובו במצות השמעיות מבלעדי שאר האומות. וכן כאשר יבחן טובות האלהים עליו אשר יחד בהן שבטו מבלעדי שבטי שאר עמו... ועל ההקשה הזאת – כל מי שיחד האלהים אותו בטובה מבלעדי שאר בני אדם, צריך שיחייב את עצמו עבודה שיתיחד בה מבלעדיהם, עם השתדלו בעבודה הכוללת אותו עמהם", חובות הלבבות, עבודת אלהים, סוף פרק ג'.
⁶⁶ משלי ג', ו'.

⁶⁷ "הולך ומתעמק, הולך ומתרחב הוא הבירור על דבר היחש שבין האדם ליוצרו... מציצים ציצי התענוג, פרחי הרצון... החפץ בטוב ובשלמות", אורות הקודש ג', עמ' קי"א. "הצמאון האלהי, והתענוג הממוזג בו", קובץ ג', קס"ג.

⁶⁸ "העונג היותר גדול הוא, מה שמתענגים על העונג של ה' מצד עצמו. זה תפיס ברעותא דליבא, אף על גב דלא תפיס בשום מחשבה", קובץ א', תתל"ב.

⁶⁹ "חודרים היחושים ובאים לתוך מעמקי הנפש, מטהרים ומצחצחים את המדות, חודרים ובוקעים הם בשרשי המזג הגופני, מעדינים אותו, מטהרים ומקדשים אותו באור קדשם", אורות הקודש ג', עמ' קי"א. מסילת ישרים פרק י"ח, בבאור מדת החסידות.

⁷⁰ "בכל דרכיך דעהו, צריך לבקש את הקב"ה בתוך הדרכים שהוא מתנהג בהם... והב' הוא ב' ה"בתוך", שבעצמותם של הדרכים הוא יודע את הקב"ה", מוסר אביך ב', ב'.

⁷¹ אורות התשובה ו', ז'. עין איה ברכות ב', פרק ששי סעי' י"ד.

והעץ מר, העץ פוגע בטעם הפרי וגורע ממתקויותו, אך מתוך עידון הרצון מתגלה כי הטעם גנוז בענפי העץ, והפרי הוא המוציא את טעם העץ לפועל.

ח. תשובה ורצון

מהלך תיקון ועילוי הרצון נקרא תשובה⁷². הרצון שבמעשה החטא גרוע ממעשה החטא, "הרהורי עבירה קשו מעבירה"⁷³, מעשה ללא רצון הוא אונס, ו"אונס רחמנא פטריה"⁷⁴, הזדון הוא חטא מתוך רצון והכרה, והשגגה היא חטא מתוך רצון לעשות אך ללא רצון לחטוא, ללא הכרה מבוררת של החטא. הרצון רצה ברע והכיר ברע, ומתוך כך פעל רע, מתוך כך חוזר השכל ומכיר את הרע כשייך לכל רבדי אישיות האדם החוטא, חוזר ומכיר את רצונו כרצון רע, והרצון חוזר ומשתקע ברע, וחוזר חלילה. התשובה היא החרטה על החטא, האדם חוזר ומבטל את הרצון הרע למפרע⁷⁵, וכעת זהו מעשה חטא ללא רצון החטא, הוא כבר לא חפץ ברע ולכן אינו שייך לרע, ואם שב בתשובה מאהבה, תשובה של הכרה המאוחדת ברצון, מתוך אמונה בעצמו ובחיים, מתוך אמונה שהוא טוב והחיים הם טוב, אז רצונו מתאחד ביכולתו ונעשה רצון פועל⁷⁶, ומתוך שרוצה היה שלא לחטוא, מתוך שרוצה שלא לעבור על רצון ה' אלא לרצות ולפעול את רצון ה', מתוך כך חוזרות הזדונות ונעשות לזכויות⁷⁷.

התשובה הינה תהליך אינסופי של עילוי הרצון, תהליך אינסופי של רציית הטוב⁷⁸, הכרת טוב וביטוי ביכולת וחוזר חלילה, תהליך המברר לאדם "שהרצון הטוב הוא הכל, וכל הכשרונות שבעולם אינם אלא מלואיו"⁷⁹, הוא מכיר כי "אין הדבר תלוי אלא ביי"⁸⁰, הצלחתו תלויה אך ורק ברצונו ולא בגורמים חיצוניים, הוא נעשה לבן חורין הנפעל על ידי רצונו הפנימי ואינו מתפעל מן הגורמים החיצוניים.

ט. רצון פנימי ורצון חיצוני מעשי

⁷² "הרצון של התשובה נוגע ברצון העולמי, במקורו העליון, וכיון שהזרם הכביר של שטף החיים הרצוניים פונה להיטיב, מיד נחלים רבים שוטפים בכל מלא היש לגלות את הטוב, ולהיטיב לכל... התשובה באה משאיפת המציאות כולה להיות יותר טובה ומזוככת", אורות התשובה ו', א'.

⁷³ יומא דף כ"ט.

⁷⁴ ב"ק דף כ"ח:

⁷⁵ "יש ביד החפץ להטביע צביון מיוחד גם על המעשים שעברו", אורות התשובה ו', ה'. "כל פעולה שמקורה משחת, כשם שהמקור הטמא הוא מחוללה כך היא מגלה את חלאתה בתוכיות הרוח העושה אותה, עד אשר יעקרה ממקורה האיש השליט על מעשיו ועל רצונו בכח הגדול של התשובה", שם ו'.

⁷⁶ "אי בעו צדיקי ברו עלמא", סנהדרין דף ס"ה: "היכולת האלהית בחפצו קשורה, והיכולת האנושית נועדה היא לבא להמדה האלהית הזאת", אורות הקודש ג', עמ' מ"ב. וכן שם עמ' מ' ועמ' מ"ג. "אמת הדבר, שהטובה הכוללת והשלמה ודאי תבא דוקא מהתחברות... שני הכחות היכולת והרצון... ובהתחברם יחד והיו לאחדים", אדר היקר, עמ' ל"ו.

⁷⁷ יומא דף פ"ו:

⁷⁸ "מאחר שעיקר יסוד השלמות שלו היא העריגה והחפץ הקבוע אל השלמות. והחפץ הזה הוא יסוד התשובה", אורות התשובה ה', ו'.

⁷⁹ אורות התשובה ט', א'.

⁸⁰ "אמר: אין הדבר תלוי אלא בי. הניח ראשו בין ברכיו וגעה בבכיה עד שיצתה נשמתו. יצתה בת קול ואמרה: ר"א בן דורדיא מזומן לחיי העולם הבא", עבודה זרה דף י"ז.

החטא מחליש את הרצון על ידי מהלך שלילי אשר גורם לאדם לראות את עצמו כבלתי שייך וכחסר יכולת להשתייך אל הקודש, אך ישנו גם מהלך אשר מחליש את הרצון בדרך הפוכה. באדם ישנו רצון פנימי ורצון חיצוני, הרצון הפנימי הוא נקודת האני, מרכז השאיפות והמגמות, מגמת הפנים, חלקו נסתר וחלקו מודע. הרצון החיצוני הוא רצון מעשי, ההתעוררות הפרטית לעשות מעשה זה או אחר. במצב הבריא מחובר הוא הרצון החיצוני עם הרצון הפנימי ונפעל על ידו, והאדם פועל מתוך נאמנות לרצונו הפנימי, מתוך נאמנות חירותית לאני הפנימי. אך לפעמים ישנו נתק, מסך המבדיל בין הרצון הפנימי לרצון המעשי, לפעמים עושה האדם מעשה רע על אף שבתוך תוכו רוצה הוא בטוב, אף על פי שרצונו נטהר, ישנו עיכוב בין הרצון הפנימי לבין הוצאתו לפועל, חסר הוא את העוז המספיק כדי לבטא את רצונו הפנימי או אפילו להתוודע אליו⁸¹. הפתרון המהיר הוא לכופ את הרצון החיצוני עד שיתגלה רצונו הפנימי באמרו "רוצה אני", אך יותר נכון לחזק ולאמץ את הרצון הפנימי, להאירו באור השכל⁸² ולחזקו בגבורת מעשה, עד שיתגלה וישוב ויתאחד עם הרצון החיצוני.

ולעיתים כופה האדם את עצמו לפעול טוב, אף על פי שרצונו עדיין גס, אף על פי שרצונו טובים ורעים משמשים בו בערבוביא, הוא פועל טוב מתוך כפייה חיצונית אך בפנימיותו רצונו מעורב ברע, מתוך שלא עמל על בירור והארת הרצון על ידי לימוד מעמיק אלא למד רק את הצדדים החיצוניים המעשיים⁸³. ומתוך שלא למד להכיר את הטוב הוא אינו רואה את הטוב שברצונו, אינו מכיר את עצמו כרוצה ומשתייך לטוב, הוא חש כי נכפה הוא לפעול פעולות שאינו משתייך אליהן, הוא מרגיל את עצמו להשתעבד לחיצוניות, חסר הוא את העונג שברציית הטוב⁸⁴. הרפואה לצרתו היא ההתעלות ההדרגתית, על ידי לימוד ועמל המברר ומאיר את הרצון, ומתוך הכרת הטוב מתגדל, מתברר ומאיר בו הרצון הטוב, ועל ידי התאמת פעולותיו לרצונו הפנימי על פי מדרגתו, ומתוך כך יפעל טוב מתוך שמחה וטוב לבב⁸⁵.

⁸¹ "כשרוצים באמת לשוב, אע"פ שמעוכבים בשביל כמה מניעות, כמו מחמת בלבול דעת או מחמת חלישות כח או מחמת אי-יכולת לתקן דברים שהם נוגעים בין אדם לחברו, אע"פ שהעכוב הוא גדול מאד והלב מוכרח להיות נשבר מפני ידיעת גדל החובה המוטלת על האדם לתקן את כל פגמיו, באופן היותר טוב והיותר שלם, מ"מ כיון שהרצון לשוב בתשובה הוא אמיץ, אע"פ שאין בכחו עדיין לסלק את כל המניעות, צריכים לקבל את ההארה הזאת של התשובה בתור תוכן המטהר והמקדש עד שלא יזוז, מפני העכובים של אי השלמת התשובה, מכל רוממות ומכל עליה רוחנית שהיא ראויה לו, ע"פ קדושת הנשמה וצביונה הקדוש", אורות התשובה י"ז, ב'.

⁸² "התשובה מוכרחת היא להשכלה האלהית. אמוץ הרצון והארתו ואמוץ השכל אחוזים הם זה בזה", אורות התשובה י"ז, ד'.

⁸³ "והנה הרבה ראו בספרים חיוב העבודה התורה והתפלה בשמחה, וכפו עצמם לעשות בשמחה, אבל לא ראו בשכלם להשתלם מעט מעט עד שתהיי ראויה עליהם השמחה בתורה ובתפלה ובכל עניני עבודת השם ית', א"כ אע"פ שנכנס בלב רוח שמחה אבל אין לבו טוב עליו, שאינו חפץ בשמחה זו באמת ואינה נוחה לו רק שהיא חובה עליו", מוסד אביך א', ח'.

⁸⁴ "כל פעולות רגשות ומחשבות הנעשות מצד הכרח ומועקה, בין שתהיה המועקה חמרית או רוחנית אינם בתכלית שלמותם, והם אינם באים כי-אם כדי להעמיד את האדם על המצב המוסרי הנכון, שיהיה בו שמח ומתענג בעשות הטוב, ובהנזרו מן הרע והכעור תגל נפשו וישמח כבודו", הענג והשמחה, עקבי הצאן.

⁸⁵ "הענג והשמחה, שבתחילה ימצא לנו בתורה, יופיע לנו ברוב נגה, עד אשר תבא חכמה בלבנו ודעת לנפשנו ינעם. וגם על חלקת המעשה, היותר רחוקה מאותה האורה הרחבה המצויה ברחבי נאות השכל והמחשבה המתרחבת, גם עליה תופיע נהרה, ושמחה של מצוה תעטרנו תמיד, עד שנוכל להגלות על ככר החיים והפעולה בתור פועלים מלאי צהלה, משוקי טל חיים ומכריעים לטובה, לרוממות ועילוי בעין טובה", הענג והשמחה, עקבי הצאן.

כאשר האדם אינו מודע לחסרונו, לחסרון הטוב שברצונו, ומדמה הוא בגאוותו כי כבר היטיב את רצונו, כי משתייך הוא כבר למדרגת השלימות העליונה, אז חדל הוא מרצות טוב, הוא אינו שואף למה שכבר ברשותו, הוא אינו שואף למקום שכבר נמצא בו, וכשחדל הוא מרציית הטוב אז מתגבר הרע ברצונו. הענווה מבררת לאדם את מקומו ומדרגתו, היכן הוא באמת נמצא ולאן עליו לשאוף, מה כבר השיג ומה לא, מתוך מודעות למקומו ומצבו עולה הוא אט אט, מבלי לדלג על שלבים, עולה ומטהר את הכרתו, רצונו ומעשיו.

י. קידוש הרצון

הרצון אינו מתחיל מן האדם. מקורו של רצון האדם הוא רצון ה'⁸⁶, רצון אינסופי הכולל ומהווה את כל הרצונות. האדם רוצה כיון שהקב"ה רוצה שירצה, רצון האדם הוא רצון ה' המופיע בצורה מסוימת דרך האדם⁸⁷. הצורה המיוחדת שבה מופיע רצון ה' באדם היא ייחודו העצמי.

בידי כל אדם הבחירה אם לתת לרצון ה' להופיע דרכו או להתנגד למהלך זה, האם להתכלל ברצון הכללי של ההווה או להתגדר ולהצטמצם ברצון פרטי. שיא ההתנגדות לרצון ה' הוא ההתנגדות לרצון החיים, דיכאון, אדם שאינו רוצה לחיות, אדם שלא מאמין בהופעת החיים דרכו, אדם שכופר בקישורו לכלל ההווה ובקישורה אליו. שיא ההתחברות למהלך הרצוני הוא קידוש הרצון, הקדשה מוחלטת של רצונו לרצון ה', אדם המבטל את רצונותיו הפרטיים ורוצה רק את רצון ה'⁸⁸. כפי ששלימות ההכרה היא ידיעת חכמת ה' כך שלימות הרצון היא רציית רצון ה'⁸⁹. כאשר מבטל האדם את רצונו הפרטי ומקדיש רצונו לרצון הכלל, מתוך ענווה מבטל הוא את האני הדמיוני התופס את עצמו כישות עצמית שהמציאות סובבת סביבה, ומתגלה לו האני העצמי, שהרי ה' מהווה את ישות האדם, מתגלה לו כי האני שלו הוא חלק מהאני הכללי האינסופי, מתגלה לו מקומו המיוחד ותפקידו כחלק מכלל ההווה.

לשאר הנבראים אין רצון עצמי, מן הדוממים ועד למלאכים, כולם מאוחדים עם הרצון העליון ללא יכולת בחירה, וחלקם גם ללא ידיעה. מטרת האדם היא להתאחד ולהתכלל ברצון ה' כמו שאר הנבראים, להיות נפעל ברצונו על ידי רצון ה', להיות מרכבה לרצון ה', אך מתוך בחירה חופשית ולא מתוך אינסטינקט עיוור. כאשר האדם מבטל רצונו ומאחדו עם רצון ה', אזי הבריאה

⁸⁶ "מקור הרצון הזה הוא ברצון הקודש של מקור החיים, חיי החיים ב"ה", עולת ראה א', עמי ל"ה. "אי אפשר להבין את פליאת הרצון של האדם, בכל פאר חופשו, רק בתור ניצוץ אחד מהשלהבת הגדולה של הרצון הגדול שבכל ההווה כולה, הופעת רצון רבון כל העולמים, ברוך הוא", אורות הקודש ג', עמי ל"ט.

⁸⁷ "יהננו משיגים, כי רצון זה, שאנו פוגשים אותו בתוכיותנו בצורתו הזעירה, ספוג הוא בצמצומו מרצון של מעלה", אורות הקודש ג', עמי מ"ה.

⁸⁸ "בהתקדשותו של הרצון הרי הענף דומה לשרשו הגדול, יונק ממנו ומתחבר אליו ומתמלא מאורו שפעת חיו, מתמלא אותו המילוי הנצחי והשלם שלו. ובהעתק הרצון הפרטי, בהשתקעותו בהקטנות והפרטיות של השביה החלקית שהוא אסור בה, הרי הוא מנתק את רצונו ממקור החיים שלו, ומביא בזה אפסיות, חלישות כח, וחשכה על מהותו היותר פנימית של עצמיותו, שהוא רצונו, שהוא כבודו", אורות הקודש ג', עמי כ"ט. "וכיון שיסוד היש הוא רצון הישות, ממילא ההתאמה אל רצון הישות הוא הגובה היותר עליון", אורות הקודש ג', עמי ל"ב. "וסוף האדם להתעלות עד כדי הכרת רצונו, עד כדי התודעותו אל עצמו, עד כדי התפיסה העליונה של האושר אשר בעשיית רצונו כרצון קונו, מפני שרצונו אינו כי אם רצון קונו", אורות הקודש ג', עמי מ"ו.

⁸⁹ "שכמו שצריך שלמות בחכמה כן צריך שלמות ברצון, וכשם שענין החכמה ומהותה היא ההכרה והידיעה, והצד השלם שבה יהי דוקא ידיעת הנהגתו ית' ודרכי טובו... כן ודאי ששלמות הרצון תהי' ע"י שיהי' רצונו שלם כ"כ במה שיהי' בדוגמת שלמות הרצון העליון כביכול, שהוא מקור מציאות כל הנמצאות והנהגתם", מוסר אביך ב', ד'.

נעשית מרכבה לרצונו, כי רצונו הוא רצון ה'90. רצון ה' פועל על הבריאה דרך רצון האדם. רצון האדם כולל בתוכו את כלל הרצונות והכוחות הפועלים במציאות. כאשר האדם משליט סדר ברצונו, מאחד את הרצונות המפוזרים בו לרצון אחד, למגמת חיים אחת, בכך הוא משליט סדר בכוחות הפועלים במציאות91. כאשר האדם מטהר את רצונו ומתעלה במוסרו, הוא מטהר את הרצונות של הכוחות הטבעיים, מבער את הכוחות הרעים משאיר את הטוב המוטבע בטבע המציאות. כאשר האדם מוסיף עוז וגבורה ומחזק את רצונו הוא מוסיף עוז ברצון הבריאה, וכאשר הוא מתקדש ומקדיש את רצונו לרציית רצון ה' מקדש הוא גם את כלל המציאות עד שלעתיד לבוא כלל המציאות וכלל הרצונות של הכוחות הטבעיים יהיו קדושים ומוקדשים לרצון ה', הרע והמוות יסורו, הרצון הרע, הזדון, יחלוף כליל, "כי תעביר ממשלת זדון מן הארץ"92. מתוך פרישה מן הרצונות החומרניים והפרטיים של העולם הזה והקדשת רצונו לרצון ה', מגיע האדם למדרגת חיים חדשה. הוא אינו חי את הצדדים הנמוכים של החיים, הוא חי את החיים בשיא איכותם ועוצמתם, הוא אוהב ורוצה את המציאות כפי שה' רוצה ומהווה את המציאות93, ומתוך כך הוא מכיר את חכמת ה' המופיעה בכל מצוי. הרצון הוא הקול, הקול מתחיל מן הרוח, אויר היוצא מפנימיות האדם ועובר במיתרי הקול, הרוח היא החיים אשר נפח ה' באדם94, הרצון היסודי, רצון החיים. רוח החיים היא רוח הקודש, האדם אשר מקדיש את רצונו לרצון הקודש מופיע את החיים במלואם, חי את החיים במלואם, הוא אינו תלוי באכילה ובשינה כי הוא שואב את חייו באופן ישיר מן הקודש, זוהי מדרגת רוח הקודש המופיעה מתוך הרצון95, "כי מצאני מצא חיים, ויפק רצון מהי"96, מתוך שרצון האדם מאוחד עם רצון ה', ומתוך עמלו לאחד את רצונו עם שכלו ויכולתו, מתוך כך גם שכלו ויכולתו מאוחדים עם חכמת ה' ומתגלות לו הכרות מתוך רוחו המאוחד ברוח ה'97. לכל אדם יש רוח הקודש אשר מדריכה אותו במהלך חייו98, רוח הקודש המופיעה מתוך הרצון העצמי, הקשבה לצו רצון היא הקשבה לציוויה של רוח הקודש99, אך צריך להיזהר בזהירות רבה, ישנם גם דמיונות שווא המתחזים לרצון ומוליכים את האדם שולל,

90 "כי לאברהם שהיה כולו שכל ולא היה מי שהיה לו מעלת השכל כמו שהיה לאברהם... לפיכך הרכיבו על כל העולם", גבורות ה', הקדמה שניה, עמ' ט"ו.

91 אורות התשובה ט', ג'.

92 תפילת עמידה לראש השנה.

93 "האהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל", מדות הראיה, אהבה א'. ואורות הקודש ב', עמ' שמ"א.

94 "ונפח באנפוהי נשמתא דחיי והות באדם לרוח ממללא", אונקלוס בראשית ב', ז'.

95 "שמחת בית השואבה שמשם שואבין רוח הקודש כי השמחה הוא כלי לשאוב מים חיים והוא רוח הקודש דכתיב ויפח באפיו נשמת כו'. וכפי שאדם מתדבק בעיקר החיות שיש לו מה' יתברך מתפשט החיים בכל אבריו. ואיתא לא ראינו שינה", שפת אמת, סוכות תרל"ד.

96 משלי ח', ל"ה. "דייק שהפקת הרצון מד' זהו החיים", מוסר אביך ב', ה'.

97 "וכן ידוע לבעלי קבלה שמחשבת האדם היא ממקום הנפש השכלית הנמשכת מהעליונים, ויש כח במחשבה להתפשט ולהעלות ולהגיע עד מקום מוצאה, ואז תהיה נדבוקת בסוד העליון שנמשכה משם, ונעשין היא והוא דבר אחד", אגרת הקודש לרמב"ן, פרק ה' ד"ה ואני חפץ ורוצה.

98 "וכשבטלה הנבואה היה רוח הקודש בישראל, ואיש רוחו הוא יודיענו איך להתנהג, ורוח הקודש יש לכל אדם ואדם", הגר"א, משלי ט"ז, ד'.

99 "האדם הישר צריך להאמין בחייו, כלומר שיאמין בחיי עצמו והרגשותיו ההולכות בדרך ישרה מיסוד נפשו, שהם טובים וישרים ושהם מוליכים בדרך ישרה", אורות התורה י"א, ב'. "האדם צריך להכיר מנטיותיו הפנימיות את התוכן שהוא צריך להוציא מן הכח אל הפועל", קובץ ב', ר"ג.

מכסים את הרצון כקליפות, ולכן צריך לברר את הרצון מן הסיגים, להזהירו ולהאירו באור השכל¹⁰⁰.

במדרגת הקדושה מופיע הנועם¹⁰¹, החיים נעשים לנעימים, אין שום סתירות וניגודים בין הכוחות הטבעיים והרוחניים, כל הכוחות מכוונים למקום אחד, אין צורך לכבוש ולדכא אף אחד מן הכוחות, המוסר הוא מוסר ישר¹⁰², הטבע מאוחד ברוח, מתגלה כי כל העולם הזה רצוי ברצון ה'. כאשר הקול מתאחד עם הדיבור מופיע השיר המלווה בנעימה. זוהי מדרגה שלישית בהבנת "בכל דרכיך דעהו"⁶⁶, האדם אשר חי את הצד האמיתי של העולם, רצונו מופרש מן הרע לגמרי ולכן גם בהכרתו הוא אינו רואה את הרע שבמציאות, רואה רק את הטוב הטמון בעומק המציאות, הוא מופרש לגמרי מן החומר אך גם מאוחד עם החומר, עם הצד האמיתי שעומד מאחוריו עם רצון ה' המהווה אותו. "כי תבוא חכמה בלבך"¹⁰³, כשתתאחד החכמה העליונה עם הרצון שבלבך, אז "דעת לנפשך ינעם"¹⁰⁴.

טיהור הרצון נתבע מכל אדם ואדם, אך קידוש הרצון שמור ליחיד סגולה, המתאימים לעבודה העליונה אשר אינם יכולים להסתפק בדרך הטהרה הרגילה כי רצונם דוחפם אל הקודש, ואם יתכחשו לתכונה עליונה זו ילכו מדחי אל דחי¹⁰⁵. אנשים אלו המתאימים להתמסרות טוטאלית אל הקודש, המסוגלים לכוון את כל דרכיהם להיות מוקדשים לרצון ה', אנשים החיים ופועלים את רצון ה' וחכמתו בכל רגע ורגע, גם כשאננם עוסקים בתורה ובמצוות, ומושגחים הם בכל רגע ורגע. אך גם לאדם הפשוט יש אפשרות לאחד רצונו ברצון העליון, בזמן שמקיים הוא את מצוות ה' מתוך כוונה לעשות את רצון ה', באותו רגע מתאחד הוא ברצון ה', באותו הרגע מקדיש הוא את רצונו לרצון ה', עד שיניח מידי את המצווה ויחזור למציאות הרגילה, מציאות אשר בה הוא מפריד בין רצונו לרצון ה'. אצל האדם הפשוט הנס הוא יציאה מן הסדר הטבעי ומעבר לסדר הנסי, יציאה אשר גם לה יש סדר. אצל האדם הקדוש אין הנס יציאה מן הסדר הטבעי, הסדר הטבעי ממשיך ומתקיים במקביל לסדר הנסי, הוא חווה את הקדושה העליונה המצויה הנמצאת בעומק הטבע.

¹⁰⁰ "התורה צריכה שתהיה נר לרגלו, שעל ידה יראה את המקום ששם הטעות עלולה, שלפעמים תתע הנפש בתהו לא דרך", אורות התורה י"א, ב'. "רוח הקודש צריך להיות מחובר יחד עם השכל הטהור של האדם", אורות הקודש א', עמ' רס"ח.

¹⁰¹ "הכל מתמוג על ידי כחם של החושים האלהיים, שהם... שבים לחטיבה מאוחדה... המעיין מתגבר והולך... המון גלי נועם מתרבים... של שירת אל חיים... העולם כולו מתאחד עם הנשמה", אורות הקודש ג', עמ' קי"א.

¹⁰² מאמר הדור, עקבי הצאן עמ' קי"ב.

¹⁰³ משלי ב', י'. "שעל ידי העזר האלהי יבא למדרגה שיקרא חכם לב, והוא מי שנקבעו חקי החכמה בלבו עד שאין יצר הלב חלוק עוד על חקי החכמה, כי נעשו לו כטבע שניה בלבו, והלב מרמז תמיד על כח המושל אשר באדם", מלבי"ם שם.

¹⁰⁴ משלי שם. "שלאדם אחר בא הדעת במרירות גדול ובטורח רב וע"י ספיקות רבות, אבל אתה תשיג הדעת שהוא דעת אלהים הנזכר בנעימות, כי תשיג אותו בקל ע"י רוח"ק והופעה אלהית", מלבי"ם שם.

¹⁰⁵ "אבל סוג שני (של אנשים. א.ב.) נמצא שאין בהם מנוחה, עומדים הם תמיד בשיקול, להיות עולים עד לרום שמים, או גם לרדת למעמקי תהומות. אלה צריכים הם לתקן את אישיותם הרוחנית מדי יום ביומו. אלה כשיסגלו לעצמם את אותה הדרך שהם צריכים לה, יעלו מעלה מעלה, אבל אם יעזבו אותה, עלולים הם לרדת מטה מטה. אלה הם שהם צריכים להיות עסוקים תמיד בתורה ועבודה, במוסר וברגשי קודש, וחלילה להם לפרש לדרך ארץ, ולחכמות מעשיות", אורות הקודש ג', עמ' קכ"ו.

וכמו בפרטים כך גם בעמים. לא כל עם מתאים להליכה בדרך הקדושה העליונה, ישנו עם אחד אשר מתאים ומוכן להקדיש את חייו לרצון ה', עם אשר כל לאומיותו מוקדשת לרצון ה' עוד מראשית היווסדה. עם ישראל הוא יחיד סגולה המוכן אל הקודש, ואם יתכחש לתכונה עליונה זו שבקרבם ולא יחיה בנאמנות לטבעו ילך מדחי אל דחי. בכל דור ודור מתגברת הקרבה לדרך הקדושה, הולכת ומתעלה האומה בכללה ובפרטיה, על ידי קיום המצוות של ההמון ועל ידי אותם היחידים הקדושים המוסרים נפשם ורצונם על כלל האומה, המקדישים רצונם, בחייהם ובמותם, לרצון ה', הנשמעים לקול הרצון הפנימי הקורא "שמע ישראל", ובכך מטהרים ומקדישים את כלל המציאות המתעלה ללא הפסק.

סיום – לחיות חיים רצוניים

לחיות חיים רצוניים פירושו לרצות את ההווה בכל רגע נתון, להתרכז במה שמתרחש ברגע זה ולחוות את הרגע בשיא עוצמתו. לא לצפות בחיים כעומד מן הצד אלא לחיות אותם בצורה סובייקטיבית, אישית, להכיל את מה שניצב מולי, להתמודד מולו, להתמודד מול העצמי, להקשיב לרצון, לכבד אותו, לברר אותו, להאיר אותו. לחיות את ההווה אך לא מתוך תלישות וארעיות אלא מתוך "דע מאין באת ולאן אתה הולך"¹⁰⁶, לחיות את הרגע כחלק מן הנצח, לחיות את האני כחלק מאינסוף, לרצות את העכשיו הקרוב אך גם להעיז ולשאוף אל הרחוק, למגמות עליונות, לשיאים חדשים של טוב, כי השואף אל הגבהים שייך אליהם. לחיות חיי רצון זה לתת לשאיפות להוביל, לאחד בהרמוניה את כל הכוחות מסביב לנקודת האני, ומתוך כך לתת לכל הכוחות את מקומם כאשר כל כח מתבטא בשיאו אך אינו מדכא את חברו. לחיות חיים רצוניים זה לרצות ולרצות ללא הרף, לרצות בכמות ולרצות באיכות, לרצות בעוז ובעדינות, לרצות את הכל, את כל הבריות, את כל הכוחות, את כל הרצונות, מתוך עמדה הכרתית יציבה ומאוחדת. לחיות חיים רצוניים זה להאמין שהרצון הטוב הוא הכל, ושהצלחה הגמורה אינה תלויה כי אם באדם עצמו ולא בשום תנאי חיצוני¹⁰⁷, ומתוך כך לקחת אחריות על המעשים¹⁰⁸, ולפעול רק מתוך רצון פנימי ולא מתוך כפיה חיצונית, ומתוך השתעבדות לרצון העליון להיות לבן חורין אמתי אשר אינו מתפעל מן החוץ אלא נפעל על ידי האני הפנימי האינסופי.

¹⁰⁶ אבות פרק ג', משנה א'.

¹⁰⁷ אורות התשובה ט', א'.

¹⁰⁸ אורות התשובה ט"ז, א"א'.